

**TÍTOL: GRÀCIES A UN ERROR D'ENGELS... I DE
MARX?**

AUTOR: IÑAKI GIL DE SAN VICENTE

ANY: 2008

**SECRETARIA NACIONAL DE FORMACIÓ DE LA FORJA - JOVENT
REVOLUCIONARI**

Una inquietant sorpresa

Una de les coses que més em va sorprendre quan, amb 18 anys i tot just iniciada la dècada de 1970, vaig començar a llegir sobre marxisme, va ser la tesi d'Engels... i de Marx? de que, entre altres, el meu Poble Basc era un poble sense història, condemnat a desaparèixer integrat en les nacions amb història. Vaig quedar sorprès perquè després d'una mica més d'un segle i mig transcorregut des que Engels escrigués allò, el meu país, Euskal Herria, havia passat de ser una zona agrícola amb una feble burgesia comercial i industrial, sense gairebé gens de proletariat modern, a convertir-se en un dels tres focus econòmics decisius de l'Estat espanyol, amb una indústria siderometal·lúrgica pesada, una gran burgesia industrial-financera i un dur poble treballador que era el pitjor malson de la dictadura franquista i que reivindicava els seus drets nacionals i socials. Una afirmació tan contundent sobre la inevitable extinció basca no coincidia amb la realitat històrica, la qual cosa em feia pensar que Engels i el marxisme s'havien equivocat. En aquell moment havia llegit obres que sostenien la incompatibilitat entre el "marxisme" i el "nacionalisme" dels pobles oprimits perquè Marx havia dit que "els obrers no tenen pàtria".

Jo havia llegit el Manifest Comunista i sabia que aquesta frase havia d'emmarcar-se en un paràgraf que deia més coses sobre aquest tema, però caminava encara una mica confús perquè en la dictadura franquista era molt difícil accedir a textos marxistes, i gairebé impossible organitzar cursos de formació teòrica. Abundaven, això sí, els autors reaccionaris i conservadors, o "apolítics" i "neutrals" enmig d'una dictadura salvatge, que bastament o subtil criticaven el marxisme, declarant-ho ateu i intrínsecament pervers, o "superat" i "derrotat" per la història. Recordo què em deia el "policia bo" en els intervals de les sessions de tortura: quan morí Franco els bascos seguireu sent espanyols perquè no us ajuda ni Déu ni Marx.

De ser certa la tesi de Engels, la lluita del Poble Basc estava ja derrotada per endavant. De què servia llavors tot el que estàvem fent? Tindria raó el torturador "bo"? Tindrien raó els marxistes que amb aire docte i omniscient es declaraven "internacionalistes" i no "nacionalistes" i que, per això mateix, defensaven ardidament que la lluita revolucionària de l'esquerra independentista basca havia d'acompassar-se a la situació espanyola, integrar-se en les seves esquerres, rebutjar la lluita armada i cenyir-se a la lluita de masses? Tindrien raó en dir que no érem una "nació" sinó una "petita nacionalitat" sense dret a la independència?

Recordo la resposta d'un pres del PCE en un debat carcerari: deixeu de somiar amb la independència perquè la democràcia només us donarà un altre estatut, perquè el Poble Basc no és una nació, és només una nacionalitat. Més encara: quina relació podia existir

entre la condemna a la desaparició i el desenvolupament automàtic de les forces productives? On quedava llavors la capacitat d'intervenció conscient humana, el famós "factor subjectiu"? Qui, com i amb quins criteris, amb quina legitimitat podia algú dictar què és la "història" i quins pobles estan condemnats o no? Quin poble és una "nació" i quin una "nacionalitat"?

Si Euskal Herria era una nació sense història i sense futur, no els succeiria el mateix a la majoria de pobles no occidentals mancats d'història occidental? Si això era cert triomfarien les lluites anticolonials i antiimperialistes del tercer món? O estaven condemnats a esperar passivament al fet que primer triomfés la revolució a occident per, després, emancipar-se ells però depenent sempre de "l'ajuda" de la civilització occidental com havíem de fer els bascos, esperar la revolució espanyola, com afirmaven tants marxòlegs?

Aquests dubtes eren decisius per al futur de la nostra pròpia lluita perquè ja alguns militants experimentats van advertir de la possibilitat que després de la mort de Franco l'oposició negociés amb la dictadura un pacte que canviés algunes coses superficials per "salvar Espanya" i la propietat privada. De triomfar aquest presumible pacte havíem de seguir lluitant contra tota lògica i esperança o baixar el cap i esperar? Diverses lectures que no vénen al cas em van fer comprendre que la història és més complexa que el simple dogmatisme eurocèntric, estatalista i economicista, i així vaig passar d'una intuïció borrosa a una certitud bàsica sobre l'error de Engels, i parcialment de Marx, en sostenir allò que existien pobles condemnats a la desaparició per mancar d'història. És a dir, un error inicial d'Engels consistent en no posar del tot en peus a Hegel, havia servit perquè després de moltes cavil·lacions i passos perduts jo acabés comprenent que els pobles nacionalment oprimits tenen més possibilitats de donar el salt revolucionari que els que oprimeixen nacionalment a altres pobles.

Un error només d'Engels?

Ara bé, era només un error exclusiu d'Engels i en menor mesura de Marx, sobre la base d'una lectura no crítica de Hegel? O era una creença més general, profundament arrelada en la visió occidental que ja llavors s'estava transformant en eurocentrisme a la calor de la "demostrada" superioritat del colonialisme capitalista? Vaig descobrir que més que un "error" marxista era una resistent "contaminació" inevitable en sorgir del mitjà intel·lectual objectiu, com es demostraria quan la II Internacional va coquetejar obertament amb el suposat paper "civilitzador" del colonialisme; quan en ple esplendor de l'estalinisme es presentava l'URSS com el model a copiar; quan les "esquerres" europees majoritàries es despreocupaven de les lluites d'alliberament dels pobles "endarrerits" o donaven suport obertament a les seves burgesies imperialistes, o quan ja en el present diuen que cal potenciar els "aspectes bons" d'això que anomenen globalització mentre es pleguen a les ordres de les seves burgesies i dels EUA en els atacs al mig món, començant pel bloqueig inhumà a Cuba, els insults a Veneçuela i el desprestigi a Bolívia, per no citar els crims de guerra a l'Iraq i a molts altres països.

Una creença que barrejava restes d'ideologies que van ser integrades en el corpus central de la burgesia europea arribant posteriorment als EUA on va ser reforçada amb el fonamentalisme cristià actual, i a les burgesies llatinoamericanes posteriorment. Si bé alguns daten les seves arrels recents en la política castellana de "puresa de sang" i superioritat del "cristià vell" sobre jueus, musulmans, africans, indis i asiàtics, per aquest ordre cronològic, i uns altres diuen que hi ha raons remotes en el menyspreu grecoromà a tot l'estranger o "bàrbar", la veritat és que el seu inici com a ideologia capaç no només de legitimar les atrocitats de l'expansionisme europeu sinó sobretot d'estructurar internament un corpus teòric eurocèntric i racista que ha contaminat al propi "saber occidental", aquest inici es produeix amb la irrupció del capitalisme.

La tasca de Hegel sobre aquest tema va ser apreciable perquè va reforçar aquesta ideologia amb un rigor no aconseguit per ningú abans, i perquè a causa de la naturalesa de la seva dialèctica idealista va deixar sense resposta convincent algunes qüestions que servien a Marx, per posar en peus i ben polit el majestuós mètode de la dialèctica marxista. Marx va resumir molt succintament el seu mètode dialèctic magnificant el seu deute amb Hegel, probablement per una clara modèstia enfront de qui seguia impressionant-lo malgrat els seus perceptibles límits, i la "depuració dels quals" va ser fonamental per assentar la brillant explosió de creativitat praxeològica de Marx en la segona meitat del segle XIX.

Però les contradiccions capitalistes porten les seves pròpies i diferents velocitats determinades per la llei del desenvolupament desigual i combinat, de manera que el titànic esforç de Marx i Engels va arribar tard a determinats problemes candents, entre els quals el del "despertar" dels pobles oprimits. La gènesi del materialisme històric a partir de finals de la dècada de 1850 en la qüestió que ens concerneix es caracteritza per la discontinuïtat en fases i ritmes dins d'un procés ascendent ininterromput fins a la mort de Marx. Després, Engels, constret per l'autocrítica que tots dos es van fer perquè havien sobrevalorat el component econòmic abans que donar una visió totalitzant del seu mètode revolucionari, es va dedicar a traduir els il·legibles escrits manuscrits del seu amic, a reequilibrar la balança entre "l'objectivisme economicista" i el "subjectivisme sociocultural", lluitar contra els creixents perills reformistes i, en la mesura del possible, continuar amb les línies d'investigació obertes pel seu amic i per ell mateix.

Abans de seguir convé aturar-nos una mica en alguna cosa que s'ha menystingut en gran mesura però que va ser decisiu com a rerefons quotidià en què Marx i Engels responien diàriament. Les exigències de debat públic dins de les esquerres i per la necessitat pecuniària de Marx es veien obligats a estudiar amb el seu rigor característic múltiples conflictes per després guanyar una mica de diners amb els seus articles de premsa. També, les exigències epistemològiques del seu propi mètode i les corresponents connotacions axiològiques, en les quals no podem estendre'ns ara, formaven part del seu rerefons quotidià. Per aquestes raons la denúncia científic-crítica del capitalisme, la seva definició ontològica, van trobar una de les àrees d'investigació més extenses i intenses en la inacabable llista de conflictes i guerres de tot tipus en les

quals participaven milions d'éssers humans integrats voluntària o forçosament en Estats capitalistes o precapitalistes. La reduïda llista que segueix ofereix una idea aproximada de la densa i sagnant realitat solcada per conflictes de totes classes entre els quals destaquen, com veurem, les resistències de molts pobles precapitalistes a les invasions occidentals.

Si posem com a data aproximativa d'inici d'aquest període la segona meitat de la dècada de 1850, i sabent que és arbitrari imposar una taxativa separació entre l'abans i el després, la qual cosa es constata amb les anàlisis de Marx sobre la primera i segona "guerres carlistes" el 1833-40 i 1846-49, sobre les guerres d'alliberament dirigides per Simón Bolívar, sobre la guerra de 1846-1848 entre Mèxic i els EUA, etc; o els d'Engels sobre les primeres resistències algerianes després de la invasió francesa de 1830, sobre la llarga història irlandesa i un llarg etcètera, acceptant aquesta arbitrària data, presentem un breu resum de guerres i conflictes que d'alguna manera van influir en l'evolució del pensament de tots dos revolucionaris. Eren lectors assidus que buscaven les més variades fonts d'informació, que no es limitaven còmodament a la premsa oficial sinó que, mitjançant la seva massiva correspondència internacional com gràcies al domini de diverses llengües, sobretot per part de Engels, deliberadament buscaven altres realitats, problemes i esdeveniments.

No ha d'estranyar-nos que estiguessin al corrent de tota sèrie de lluites, guerres, etc., i encara que alguns dels conflictes que a continuació se citen poguessin ser desconeguts per ells, per les limitacions objectives de l'època, era tal la tensió mundial creixent generada per les cada vegada més freqüents guerres de resistència dels pobles a la penetració del capitalisme, que per força el seu mètode, el materialisme històric, va haver de ser determinantment influït per ells. Comencem per la revolució Taiping a la Xina entre 1850-64; la llarga fase d'atacs ianquis i resistències mexicanes i índies entre 1851-96; la guerra de Crimea de 1853-56; l'ultimàtum al Japó el 1854 la revolta índia de 1857, que havia tingut revoltes anteriors; l'atac britànic a la Xina el 1857 i la seva segona guerra de l'opi el 1860-61, i que abans havia esclatat el 1839-42; la resistència jònica a la invasió britànica del 1858; la resistència vietnamita a la invasió francesa del 1858; la guerra franc-austríaca del 1859; la resistència de les poblacions índies de Neuquén contra les tropes de l'Argentina el 1859 i la seva llarga resistència des del 1863 fins a la revolta del 1911; la guerra d'alliberament i unificació italiana del 1860-61; l'atac espanyol al Perú, Xile, Equador i Bolívia el 1860-66; la guerra civil ianqui el 1861-65 seguida per diverses guerres índies i per la derrota ianqui el 1876; la situació de guerra dels indis del Yucatán el 1862; la resistència maorí del 1860-86.

Seguim per la invasió francesa de Mèxic el 1863-67; la guerra contra el Paraguai dels seus veïns el 1865-70; la guerra austro-prussiana del 1866; la insurrecció popular dominicana contra l'annexió ianqui el 1867-71; l'alliberament cubà contra Espanya el 1868-78; la guerra civil al Japó i el rebuig al desembarcament ianqui el 1868; la guerra franc-prussiana del 1870 i la guerra de la Comuna de París del 1871; la llarga resistència nigeriana i senegalesa el 1870-98, i la resistència dels ashanti el 1873-74; el fracàs dels

esclavistes cubans contra els esclaus revoltats el 1875; la rebel·lió índia contra el Canadà el 1869-70; la tercera "guerra carlista" del 1872-76; la guerra rus-turca del 1876-85; la victòria francesa a Madagascar després d'una llarga resistència nativa el 1884; la invasió argentina contra els indis andins i patagonis del 1878-85; l'atac britànic als bòers del 1877-1901; l'atac britànic als zulus el 1879 i el seu rebrot el 1884 i posterior; la guerra de Xile contra el Perú i Bolívia del 1879-83; la resistència etiòp enfront d'Itàlia des del 1882; la revolta egípcia antibritànica del 1881-82; la revolta sudanesa antibritànica del 1884-1898; l'atac francès a la Xina el 1885; la resistència nativa a la invasió britànica de Rhodèsia el 1890-97; la guerra xinès-japonesa del 1894-95; i, finalment, la guerra independentista cubana el 1895-98. Engels va morir en 1895.

Aprenent de les lluites

Aquestes i altres guerres van influir Marx i Engels de manera que van anar donant una importància creixent a allò relacionat amb les identitats col·lectives, amb els seus canvis i permanència en els temps, amb les seves formes diferents de manifestar-se en les diverses maneres de producció i en les diferents formacions socials, etc., fins a arribar a insistir en la capacitat de resistència dels "sistemes nacionals de producció precapitalista" a la "influència disgregadora" del comerç capitalista. Sabem que els requisits posats per Marx per parlar de "sistemes nacionals de producció precapitalista", com Índia i Xina, i també el Perú incaic segons ell mateix, es van donar igualment en altres societats amb forta identitat cultural que van avançar en una centralitat estatal molt forta i efectiva, tant que el capitalisme només va poder vèncer-los després de desenvolupar dues decisives revolucions tecnològiques: la de la química per vèncer les malalties desconegudes, i la militar amb la metralladora i altres armes capaces de massacrar l'heroisme suïcida dels guerrers desconeguts de la disciplina inherent al valor de canvi i dels soldats precapitalistes incapaces de superar la disciplina basada en el lleialisme de la manera de producció tributària.

Els interrogants que se'ns presenten una vegada oberta aquesta porta teòrica són tremendes: quines relacions existeixen entre grup, gens, tribu, ètnia, poble, nació, societat, Estat, etc.? Podem utilitzar les mateixes definicions sobre aquest tema creades sota la cultura burgesa eurocèntrica o hem de contextualitzar-les en les seves respectives èpoques, més ben dit, en les seves específiques dialèctiques entre la manera de producció dominant, les maneres secundàries i les formacions socials existents en aquestes realitats, amb les seves respectives històries particulars? Quins efectes produeix en l'evolució de les col·lectivitats humanes l'extinció de la propietat col·lectiva de la terra, el sorgiment de l'opressió de la dona i el desenvolupament del valor de canvi? És el territori una exigència absoluta per poder parlar d'una comunitat estable o poden existir col·lectivitats conscients de la seva identitat sense una base territorial? Quins efectes tindrà l'exigència marxista de la propietat col·lectiva de la terra en la futura identitat dels pobles? O s'hauran extingit les identitats i cultures en la societat comunista?

Se n'ha de saber poc de marxisme per creure que tots dos amics no es preocupaven per les raons de fons que recorren aquests i altres interrogants, que van romandre indiferents davant tantes lliçons ofertes per les lluites, conflictes, guerres, revoltes i insurreccions a prèviament citades, sobretot tenint en compte que en bastantes d'aquestes participaven pobles que amb prou feines coneixien el valor de canvi i la mercaderia. Quines arrels culturals i identitàries devien tenir aquests pobles capaços d'impulsar-los a la mort col·lectiva en bastants casos, i en general, a un heroisme solidari que va meravellar el propi Darwin i molts militars occidentals?

Hi ha dos mètodes de resposta a aquests interrogants: el primer i superficial és fer-ho des dels tòpics habituals, fabricats per l'academicisme, però que en absolut serveixen de resposta; el segon és el descobrir les bases materials i històriques de cada època elaborant després respostes concretes a situacions concretes, sense caure en generalitats suprahistòriques obligatòries per a tots els temps i llocs. Aquest és el mètode seguit per Marx que progressivament va furgant en el temps, buscant les respostes en el passat, mètode d'avenç que no de reculada, mètode que fa un salt quan se submergeix en els manuscrits sobre les formacions econòmiques precapitalistes, i que el porta a bussejar en les profunditats dels més recents descobriments etnològics de la seva època en una data tan esclaridora com 1880-82, quedant truncats per la seva mort el 1883.

Succeeix una altra qüestió, en el tema que aquí tractem, en els últims anys d'Engels en els quals arriba a afirmar que la "raça", o en llenguatge actual el "poble" o la "nació", és "un factor econòmic intern", és a dir, una força social que actua internament en la dialèctica entre les forces productives i les relacions socials de producció. Per tant, des d'aquesta perspectiva, qualsevol separació taxativa entre socialisme i qüestió nacional com si la segona fos només una mera "reivindicació democràtica" i no un "factor econòmic" explícit, amb les seves profundes repercussions sociopolítiques i històriques, una separació d'aquesta mena manca de tot rigor marxista.

Però el més significatiu és que aquest és el mètode desenvolupat també per Lenin per anar responnent puntualment als cada cop més extensos i intensos problemes nacionals als quals ha d'enfrontar-se. Lenin tampoc elabora una resposta definitiva i intocable, sinó que va aprofundint en els problemes concrets alhora que radicalitza cada vegada més la seva exigència de respecte escrupolós de la voluntat dels pobles oprimits. Sabem que Lenin va quedar impressionat per la resistència del poble xinès a l'atac rus del 1900, citant les resistències índies, bòers i hongareses com a exemples. Sabem que va pensar de la derrota tsarista en 1905 enfront del Japó, i sabem com una ona d'orgull panasiàtic i antioccidental va recórrer molts pobles d'aquella zona. Lenin no era aliè a aquestes pràctiques ni a les seves conseqüències i molt probablement aquesta visió oberta, mòbil i incloent va ser la que el va portar a rebre amb fredor i bastanta indiferència el text de Stalin de 1913 sobre la qüestió nacional.

Oblidant en la pràctica la teoria de Stalin, Lenin va enriquir la seva pròpia visió durant les lluites, visió que fa un salt amb la seva lectura de Hegel el 1916 i amb la irrupció de les nacions oprimides pel tsarisme en la revolució del febrer del 1917. Des d'aquesta data, el pensament de Lenin sobre aquest tema s'enriqueix i es torna més complex a uns nivells tals que el porten a xocar frontalment amb el gran nacionalisme rus de Stalin. I de la mateixa manera en la qual Marx va prestar cada vegada més atenció a les lluites dels pobles precapitalistes, també ho va fer Lenin en rebre informació directa de les lluites de masses antiimperialistes i, una dada nova que passa desapercibuda, en establir relacions fraternals amb les nacions de religió islàmica, i no per mers interessos tàctics sinó per la seva profunda visió general del problema. Per descomptat que Lenin va deixar escrit en aquest problema menys indicacions bàsiques, anotacions i suggeriments per explorar noves vies teòriques que les deixades per Marx i Engels però tot i així ja des dels seus primers textos, sobretot en el dedicat a la guerra amb la Xina, Lenin encerta en les lluites dels pobles al marge de la manera de producció en el qual viuen: "es rebel·len contra la seva esclavitud".

Esclavització capitalista

Grosso modo exposat, una cosa és l'esclavitud per deutes en les primeres societats en les quals els diners ja començaven a circular en una economia dominada aclaparadorament pel valor d'ús; una altra és l'esclavitud en la manera de producció tributari en el qual l'esclau, per bé que més mal tractat que abans, encara conservava bastants drets; una altra és l'esclavitud grecoromana en la qual els drets van ser pràcticament suprimits excepte a uns pocs esclaus cultes; tenim també l'esclavitud dels grans imperis africans, destinada a l'explotació i al comerç, que va ser la base del comerç massiu d'esclaus cap a les Amèriques; hi ha l'esclavitud cristiana a les Amèriques, que acabava amb la vida de l'esclau en menys de deu anys en termes mitjans; i tenim l'esclavitud assalariada del capitalisme que està reforçant-se amb el treball infantil, amb l'emigració i amb la precarietat.

Són totes elles formes d'esclavitud diferents que cal analitzar en cada mode de producció ja que mai no hem de confondre treball concret amb treball abstracte, plus treball amb plus valor i riquesa amb capital. Sent això cert, també ho és que existeix una definició mínima, essencial i comuna d'esclavitud que reflecteix una realitat d'opressió tal que obliga una persona o col·lectiu a treballar contra la seva voluntat en benefici d'aquesta persona o col·lectiu esclavitzador, de manera que al marge dels diferents modes de producció, l'esclavitud treu a la superfície aquesta realitat d'explotació del treball humà, des del realitzat en una mina de coure, o en un camp, o en galeries, o en forma de plaer sexual, o treball cultural, tècnic i intel·lectual, etc.

Que existeix una essència pel que fa a l'esclavització de la humanitat genèrica a partir de cert nivell de contradiccions socials, ho veiem confirmat en l'afirmació de Marx que un dels seus herois és Espàrtac, el líder de la major revolta esclava. L'explotació del treball ens porta a l'acumulació de l'excedent produït per aquest treball no en mans de l'esclau

sinó de l'esclavista, encara que sigui en forma de riquesa precapitalista durant molts segles o en forma d'acumulació de capital en mans de la burgesia. Més encara, la forma de realitzar i d'imposar l'esclavització, sent important, és secundària quant a l'objectiu bàsic buscat per l'esclavitzador: augmentar la seva riquesa o capital mitjançant l'expropiació de l'excedent produït per l'esclau, sigui assalariat o no. Naturalment, no pot ser la mateixa "identitat", la mateixa "nació" o el mateix "poble" en una manera de producció que desconeix la plusvàlua però sí el plusvalor, que desconeix el salari i el temps de treball assalariat però sí el bol de menjar i el temps total d'esclavització, etc. Una cosa semblant hem de dir pel que fa a la societat feudal amb el sistema de servitud.

En essència, aquesta és la lògica de l'opressió "nacional", posant entre cometes la paraula per utilitzar l'us que fa Marx en referir-se a "pobles comerciants antics", "nacions precapitalistes", "nacions comerciants" antigues com la fenícia, "nacions comerciants" modernes com l'holandesa, "nacions industrials" com l'anglesa, tot segons pensava ell en l'últim terç del segle XIX, quan va redactar el Llibre II i els materials del que seria després el Llibre III del Capital. I també per utilitzar l'us que fa Engels de "nació", "nacionalitat", "poble", "raça", etc., que és idèntic al del seu amic. Si l'opressió "nacional" consisteix en l'esclavització del poble a les mans d'un poder estranger i invasor: Anglaterra contra l'Índia i els bòers, i Rússia contra Hongria i la Xina, per seguir amb els exemples de Lenin el 1900, tenim que allò crucial radica en la possessió o no possessió per al poble del seu excedent social acumulat, dels seus recursos i forces productives, en suma, de la seva capacitat de produir bens mitjançant el seu treball sobre la base del saber productiu inserit en el seu complex lingüístic-cultural, o sigui, de la cultura com a saber productiu i saber administratiu dels valors d'us.

Hem fet servir la paraula "poble" encara que, pel que ens interessa, podem fer servir la d'horda, gens, fràtria, tribu, ètnia, nació, etc., perquè estem ressaltant l'essencial, l'explotació del treball i expropiació del seu producte, el saqueig de l'excedent acumulat en qualsevol de les seves formes, des dels tresors, magatzems, quadres, fins als mitjans de producció, passant pels éssers humans, per les dones especialment per sobreexplotar-les sexo-econòmicament, és a dir, el saqueig de les forces productives i dels recursos energètics. O no és això el que fan ara mateix els EUA igual que ho van fer els assiris? Aquí el terme de "imperialisme" pot usar-se en la seva quintaessència: el saqueig criminal, una cosa que identifica Assíria i els EUA, mentre que el "d'imperi" no serveix per res.

Avui sabem que les comunitats antigues tenien una forta identitat pròpia inserida en xarxes i cercles concèntrics d'identitats relacionades que es difuminaven amb la distància parental. Que el manteniment d'aquestes xarxes i cercles de solidaritat i reciprocitat intergrupals es realitzava mitjançant cerimònies periòdiques que eren, alhora, actes de renegociació de l'us transitori de les terres de caça, pasturatge, recol·lecció i agricultura itinerant. Que les guerres, si bé no en el sentit modern, esclataven en general quan aquestes cerimònies col·lectives no podien resoldre els problemes, greuges i ofenses acumulades al seu interior. I per no estendre'ns, que aquestes formes

d'autoorganització horitzontal i assembleària són ja en si mateixes formes de poder. El sorgiment de les prefectures, cacicatges, castes i altres formes preclassistes marquen irremissiblement la ruptura interna en qualsevol col·lectiu.

L'opressió de la dona, l'esclavització de persones, després de presoners de guerra i de dones estrangeres i, finalment de pobles sencers, és una dinàmica que va unida internament a l'escissió social interna. La minoria que va apropiant-se de l'excedent col·lectiu fins a privatitzar-ho del tot, tendeix a negociar amb l'invasor, si és possible, per no perdre les seves riqueses a canvi d'ajudar-lo en el manteniment de l'ordre necessari per augmentar els beneficis de l'explotació. Per la seva banda, les "nacions" i pobles oprimits solen aliar-se a un invasor estranger per recuperar la seva llibertat, o així ho creuen. Gairebé tots els "imperialismes" han recorregut a aquest mètode i al de comprar la col·laboració de les castes riques per subjugar els seus pobles.

En aquest nivell, els pobles que volen seguir lliures no tenen més remei que avançar en la seva centralitat, en la seva cohesió, especialment en l'econòmic-militar i, per afegiment, en la cohesió cultural. La centralització estatal, l'autogovern, apareix així com la garantia inexcusable per mantenir la llibertat. Segons quina sigui la manera de producció dominant, serà la forma-Estat concreta però no canviarà l'objectiu bàsic: no caure en l'esclavitud en qualsevol de les seves formes. Durant segles, multitud de tribus i ètnies han estat exterminades per altres de més fortes, o s'han extingit elles mateixes; unes altres s'han federat o confederat creant aliances protoestatals per resistir veïns més poderosos o per vèncer-los.

Tals aliances es movien dins dels límits objectius marcats pel mode de producció dominant i dins de la influència pràctica de la història d'aquests pobles, de les seves cultures i del medi ambient, però sempre desenvolupaven una forma embrionària o avançada de poder propi, una determinada forma-Estat d'acord amb l'època. Durant segles, i pressionats per aquestes condicions, moltes ètnies i pobles s'han barrejat, s'han fusionat parcial o totalment, donant vida a agrupacions superiors. No han estat creuaments indiscriminats perquè en la majoria dels casos han existit efectius sistemes de control social sobre la base de les condicions de poder, sistemes que s'han perfeccionat amb el desenvolupament de la burgesia.

Esclavització capitalista

Amb el sorgiment de les classes socials, de l'Estat classista, etc., sorgeix una realitat nova, inexistente amb anterioritat perquè ara augmenta la interacció entre la lluita interna entre classe propietària i classe explotada, i les amenaces d'invasió externa. No fa falta que es produeixi una invasió militar, pot donar-se una "invasió econòmica" que acabi dominant indirectament a la nació oficialment lliure. La història capitalista està plena de "invasions" d'aquesta índole, que troben més o menys resistència econòmica de la nació feble segons sigui la decisió de la seva classe dominant. Quan les

expansions econòmiques arriben a un nivell crític passen a ser invasions militars a gran escala, les guerres mundials que reestructuren les jerarquies imperialistes.

Per regla general, si les burgesies no tenen por als seus proletaris, si se senten forts dins i fora, aniran a la guerra, però si se saben febles enfront dels seus proletaris, si els temen, tendiran a negociar amb l'atacant per mantenir la seva propietat privada. Com més rica sigui més predisposada estarà a negociar amb l'invasor bé per aixafar a la seva pròpia classe treballadora, bé per salvar part de les seves riqueses col·laborant amb ell en l'explotació nacional. Des de la història grecoromana fins ara s'aprecia una clara tendència a l'alça en el col·laboracionisme de les classes riques envaïdes amb les invasores en l'esclavisme.

Al marge de quin nom fem servir en cada cas històric, el decisiu és que el poble, la nació, o com vulguem definir-la, ja està escindida internament en dos grans blocs que tendeixen a comportar-se de forma oposada davant la invasió opressora. El decisiu és que la "nació treballadora" lluita per superar la seva esclavització mentre que la "nació propietària" tendeix a negociar amb l'invasor. Semblant constatació històrica planteja el problema dels lligams inconscients i irracionals que alienen la nació treballadora a partir dels components reaccionaris, masclistes i idealistes de la cultura nacional comuna, components reforçats per la classe dominant obsessionada per destruir les restes democràtiques i progressistes que bateguen en aquesta cultura i que recorden les anteriors lluites socials de les seves masses oprimides.

Tota cultura reflecteix les contradiccions socials acumulades durant generacions, però ho fa des de i per als interessos de la classe propietària, esborrant el que no li convé, tergiversant altres continguts i creant artificialment tot el que necessiti per mantenir-se en el poder. Per a això li és imprescindible l'Estat, que és el centralitzador estratègic de tots aquests recursos. L'Estat vigila permanentment les contradiccions internes a la cultura i identitat nacionals, que van sortint a la superfície conforme augmenta la lluita de classe, emergint les dues nacions enfrontades que existeixen dins de cada nació.

Aquesta realitat es complica en gran manera si a l'Estat "nacional" existeixen pobles i nacions anteriors, amb un complex lingüístic-cultural i identitari molt diferent al dels invasors: les nacions índies a les Amèriques, nosaltres mateixos, els bascos amb la nostra llengua preindoeuropea, etc., amb les seves pròpies contradiccions internes, que també les tenen. La cultura dominant arribada de l'exterior, aixafa a l'autòctona i indígena. En aquests casos extrems, que són els decisius en la pràctica i en la teoria, l'esquerra revolucionària no només ha d'assumir les reivindicacions d'aquests pobles sinó que ha de comprendre que ells són la base de la piràmide d'explotacions i opressions, de manera que sense el seu alliberament és impossible acabar amb el capitalisme.

Preguntem-nos: per què les revolucions triomfants han tingut un inequívoc sentit d'alliberament nacional del poble treballador o, dit d'una altra forma, per què s'ha

multiplicat la decisió revolucionària del poble treballador quan ha lluitat pel seu propi model de nació treballadora, de nació propietària de les seves forces productives i recursos energètics, del seu excedent social acumulat, en suma de la seva independència? Si l'esquerra revolucionària no pren com a bandera pròpia la construcció d'una nació proletària alternativa a la burgesa, desenvolupant tot allò progressista que hi ha a la cultura popular, combatent la cultura burgesa i desenvolupant un ideari socialista de nació, si no fa això serà la burgesia qui indefectiblement imposi el seu model de nació.

La classe dominant té una enorme superioritat de recursos de tota índole per realitzar aquesta tasca, i no dubta a dotar-se d'altres de nous quan és necessari. Tornem a insistir aquí en la importància crucial de l'Estat burgès i, pel costat oposat, de la creació d'un contrapoder obrer i popular que impulsi la creació del doble poder front i contra l'Estat dominant. Una tasca vital d'aquest procés que va del contrapoder al poder popular passant pel doble poder transitori, és la de desenvolupar aquest altre model de nació treballadora, de cultura crítica i emancipadora capaç d'aglutinar i integrar totes les forces socials, especialment a les més oprimides, podent així dirigir la construcció de la identitat nacional no burgesa, anticapitalista.

Arribats a aquest punt, la lluita de classes i d'alliberament nacional, a més de ser una de sola, és també un treball de construcció cultural i identitària dins mateix del procés revolucionari i en pugna irreconciliable amb l'Estat burgès, amb el seu model nacional capitalista i amb la seva cultura alienant. Absolutament tot l'existent queda afectat i immers en aquesta lluita entre dos models antagònics. Per això, en esclatar la crisi estructural, profunda, si l'esquerra no ha dirigit la construcció nacional i si la burgesia "democràtica" tampoc està en condicions d'imposar el seu model, llavors serà el feixisme el que prengui el poder manipulant els pitjors elements reaccionaris inserits en la contradictòria cultura nacional bàsica.

Per acabar, quan al començament dels 70 vaig ser sorprès per la tesi d'Engels que el Poble Basc estava condemnat a la desaparició, vaig tenir una espècie de "sort" perquè aquest error de Engels i de tota la cultura europea, em va obligar a llegir el marxisme des d'una posició crítica ja que vaig aprendre a desconfiar de les tesis fàcils i mecàniques. Han transcorregut gairebé 160 anys des de llavors i ara és clar que solament està perduda la batalla que no s'inicia, que en la història humana és decisiva la praxi conscient de les masses organitzades, l'única que pot anar superant els obstacles existents, i que si qualsevol col·lectiu, clan, tribu, ètnia, poble, nació o com vulguem denominar-ho, vol deixar de ser esclavitzat, si ho vol realment, ha de lluitar per aconseguir-ho: i només la lluita en les formes que triï serà la garantia que existeix objectivament i subjectiva com a nació, encara que l'opressor li negui aquest dret i asseguri que no existeix.

Només la praxi demostra què s'és i la praxi és la revolució.